

УДК 373.1

К. В. Левківська,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
kristinalevk@gmail.com

АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Статтю присвячено аналізу аксіологічних характеристик провідних теоретичних підходів до проблеми діяльності інноваційних навчальних закладів. Виявлено аксіологічні компоненти системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та антропологічного підходів до вивчення ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Представлено роль теорії інновацій у з'ясуванні специфіки діяльності інноваційних навчальних закладів.

Ключові слова: інноваційні навчальні заклади, аксіологічні характеристики, науково-теоретичні підходи.

Постановка проблеми. Проблема визначення й аналізу провідних науково-теоретичних підходів до проблеми педагогічного дослідження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів освіти лежить у площині методології педагогіки, яка, за визначенням Е. Юдіна, дає характеристику компонентів такого дослідження та дослідницьких засобів, необхідних для досягнення окресленої мети [1: 31]. Учений виділяє в методології дослідження дескриптивну (описову) та прескриптивну (нормативну, виражену у вигляді прямих вказівок до дії) форми [1: 31-32]. Вважаємо, що у контексті виділених рівнів методології дослідження в ньому має бути виділено кілька провідних науково-теоретичних підходів, які визначають і методологію, і методику реалізації поставлених завдань. Крім того, у нашому дослідженні вбачається додаткова специфіка в тому, що сукупність виділених теоретичних підходів пов'язується з аксіологією як наукою про цінності.

Мета статті полягає у визначенні аксіологічних характеристик теоретичних підходів до проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування сучасної вітчизняної системи освіти потребує значно більшої уваги до аксіологічної сфери – як окремої особистості, так і соціального інституту освіти загалом. Серед соціальних інститутів, на нашу думку, особливо аксіологічно місткими є інститути культури й освіти, а в сфері освіти помітне місце належить інноваційним закладам освіти, до яких традиційно відносять авторські школи, альтернативні школи, експериментальні навчальні заклади, гімназії, ліцеї. С. У. Гончаренко подає таке визначення авторської школи як інноваційного навчального закладу: "оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки, вікової фізіології та інших наук, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі" [2: 112]. О. Шапран визначає інноваційні навчальні заклади як експериментальні лабораторії, в яких створюються й апробуються різні нововведення, здійснюється пошук перспективних шляхів і способів розвитку освіти [3: 269]. Серед інноваційних навчальних закладів виділяється, насамперед, гімназія як загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів для обдарованих і здібних дітей, яких приймають на навчання за результатами конкурсного відбору з метою засвоєння ними програм поглибленої гуманітарної освіти. Ще одним різновидом інноваційного навчального закладу є ліцей – навчальний заклад, де здійснюється поглиблене вивчення окремих предметів шкільного курсу. Третім найбільш розповсюдженим інноваційним типом навчальних закладів в Україні є навчальні та навчально-науково-виробничі комплекси – добровільні об'єднання державних і недержавних навчально-виховних закладів. Кожен з інноваційних навчальних закладів створює особливий аксіологічний простір, притаманний освітньому середовищу, в якому навчаються обдаровані й талановиті учні [4].

Виклад основного матеріалу. Аксіологічний підхід має своє місце у системі провідних науково-теоретичних підходів до проблеми діяльності інноваційних навчальних закладів. Серед означених теоретичних підходів, на нашу думку, найбільшій увазі заслуговують системний, антропологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний. Аксіологічний підхід тісно пов'язаний із кожним із названих підходів, тому визначимо їх сутність і значення для аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Окрім того, для аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів, на наше переконання, варто залучити теорію інновацій як одну з новітніх педагогічних концепцій, які дають можливість інтерпретувати сутність та зміст діяльності означених закладів у загальній системі освіти України, а також визначити ціннісні засади їх діяльності.

Системний підхід до освітньої діяльності та діяльності інноваційних навчальних закладів знайшов своє відображення, насамперед, у наукових розробках із філософії освіти, методології педагогіки, соціології. В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов, Е. Юдін, С. Гончаренко та інші вчені вважають його

основою загальнонаукової методології педагогічного дослідження. Його цілком обґрунтовано називають основним теоретичним підходом у педагогічній науці.

Системність як основоположна характеристика соціального інституту освіти важлива для розгляду досліджуваної проблеми з огляду на те, що:

1) соціальний інститут освіти – це організована система зв'язків і соціальних норм, які забезпечують передачу знань та досвіду людства від покоління до покоління соціально організованим і соціально схвалюваним способом; до соціального інституту освіти як системного утворення належать навчально-виховні заклади й установи, соціальні групи і спільноти (насамперед, учнів та педагогів), різноманітні види діяльності (навчання, учіння, виховання та ін.);

2) інститут освіти, крім змістових характеристик системного типу, має ще й чітко ієрархізовану систему освітніх рівнів: система дошкільної освіти і виховання, загальноосвітня система навчання, позашкільна система, система вищої освіти, система професійно-технічних навчальних закладів тощо;

3) навчання, виховання і розвиток особистості дитини в межах соціального інституту освіти мають складати єдину систему, кожен компонент якої невіддільний від іншого, а зміни в одному з трьох основоположних категоріальних компонентів означеної системи ведуть до змін в іншому;

4) соціальний інститут освіти знаходиться в структурі більш значущої і об'ємної системи – суспільства загалом, де він виконує притаманні лише йому функції і тісно пов'язаний із діяльністю інших соціальних інститутів – культури, науки, права, економіки тощо.

Антропологічний підхід у педагогічній науці належить до провідних, оскільки дає можливість акумулювати всі наявні дослідження наук про людину в педагогічній термінологічній площині. Антропологічна парадигма орієнтується на людську реальність та на пошук засобів і способів становлення людини як продуцента і творця власного життя [5]. Засновником антропологічного підходу у вітчизняній педагогіці по праву вважають К. Д. Ушинського, який у своїй праці "Людина як предмет виховання" визначив основне правило здійснення педагогічного процесу: "Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, вона має, насамперед, вивчити її також у всіх відношеннях" [6: 115]. Поєднання антропологічних знань з педагогічною наукою учений називав педагогікою "в широкому розумінні" як сукупність знань, необхідних і корисних для педагога, підкреслюючи їх міждисциплінарний, дитиноорієнтований характер: "якщо не можна вимагати від вихователя, щоб він був спеціалістом у кожній із тих наук, з яких можуть бути почерпнуті основи педагогічних правил, то можна і треба вимагати, щоб жодна з цих наук не була йому чужою, щоб по кожній з них він міг розуміти, по крайній мірі, популярні твори і прагнув, наскільки може, набути всебічних відомостей про людську природу, за виховання якої береться" [6: 118].

Особистісно орієнтований підхід до навчально-виховного процесу, представлений у науковому доробку І. Беха, С. Подмазіна, О. Савченко, І. Якиманської, С. Яценко та ін. Сутність особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі визначає в своїх працях І. Якиманська, яка пише, що "особистісно-орієнтоване навчання – це таке навчання, де в центр ставиться особистість дитини, її самобутність, самоцінність, суб'єктний досвід спочатку розкривається, а згодом узгоджується зі змістом освіти" [7: 31]. В особистісно орієнтованій педагогіці сьогоденні розмежовують поняття особистісно орієнтованого навчання й особистісно орієнтованої освіти, з приводу чого цінною є думка Л. Фрідмана: "Варто розрізняти особистісно орієнтоване навчання і особистісно орієнтовану освіту. Якщо перше означає лише таку систему навчання, процес здійснення якої сприяє формуванню особистісних якостей учнів, то друга є більш широким поняттям, яке включає в свій склад і перше, а також всю систему виховання особистості учнів" [8: 77].

Діяльнісний підхід у сучасній педагогічній науці представлений науковими дослідженнями О. Леонтьєва, В. Давидова, В. Слободчикова, Б. Ельконіна, Г. Цукерман та ін. Розкриваючи глобальні характеристики людської діяльності й зв'язок її з освітою особистості, О. Леонтьєв пише, що "освіта якраз і є системою процесів взаємодії людей у суспільстві, які забезпечують входження індивіда в це суспільство (соціалізацію), і водночас – взаємодію людей з предметним світом (тобто процесів діяльності людини в світі)" [9: 3]. Окреслюючи сутність діяльнісного підходу, вчений зазначає, що "процес навчання – це процес діяльності учня, спрямований на становлення його свідомості і його особистості загалом" [9: 4].

Аксиологічний підхід як методологічна основа дослідження проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів вимагає, насамперед, ґрунтовного філософського аналізу поняття аксіології та його освітнього й виховного змісту. Аксіологія – це загальна теорія цінностей як смислотворюючих основ людського буття [10: 212]; цінності впливають на спрямованість і мотивованість життєдіяльності. Розділ аксіології, який займається цінностями освіти і виховання, називається педагогічною аксіологією, яка виводить освіту, виховання, навчання, педагогічну діяльність у ранг цінностей [11].

У проаналізованих нами дослідженнях можна виокремити кілька напрямків розгляду цінностей навчання і виховання особистості, а саме:

1. Культурологічний напрямок, заснований С. Гессеном на ґрунті наукових розробок Г. Ріккерта. У межах цього напрямку цілі освіти розглядаються як культурні цінності, до яких має бути прилучена кожна дитина в процесі навчання і виховання. Видів і типів освіти, на думку С. Гессена, має бути стільки, як окремих цінностей культури, причому серед них учений виділяє надані цінності (забезпечують життєдіяльність людини), абсолютні цінності (невичерпні цінності як "цілі в собі") і цінності-завдання (завдання вищого порядку, виражені у красі, добрі, істині, справедливості тощо) [11: 56].

2. Методичний напрямок, у межах якого розглядаються питання методики формування і розвитку цінностей особистості учня. До означеного напрямку можна віднести роботи О. Оксенюк, Н. Светлової, С. Шумила, Т. Грабовської, О. Теплої та ін.

3. Етнопедагогічний напрямок, зосереджений на аналізі форм і методів національного виховання відповідно до етнічної належності та формування відповідних моральних цінностей особистості (Т. Волков, Г. Виноградов, В. Євтух, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак, М. Стельмахович, Є. Сявак, М. Хайруддінов та ін.).

Аксіологічний підхід найбільш яскраво виражений в гуманістичній педагогіці, оскільки в її межах людина проголошується основною цінністю. Категорія цінності притаманна виключно людському світові, вона визначає, на думку В. Слассьоніна та І. Ісаєва, особливий людський тип значущості предметів і явищ [12]. Місце та роль аксіологічного підходу в системі провідних педагогічних науково-теоретичних підходів представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Аксіологічні характеристики провідних науково-теоретичних підходів

Науково-теоретичний підхід	Його сутність	Аксіологічні характеристики науково-теоретичного підходу
Системний	Навчально-виховний процес розглядається як єдина система, кожен компонент якої невіддільний від іншого, а зміни в одному з трьох основоположних категоріальних компонентів означеної системи (навчання, виховання, розвиток) ведуть до змін в іншому; освіта як соціальний інститут і система є частиною більш глобального системного суспільного механізму.	Цінності навчально-виховного процесу складають окреме системне утворення, від ефективності їх формування залежить загальний рівень ефективності навчально-виховного процесу і загалом становлення особистості в процесі учіння на засадах її самоцінності.
Особистісно орієнтований	Особистісно орієнтований навчально-виховний процес передбачає постановку в центр означеного процесу особистості учня з його суб'єктивним життєвим досвідом, який впливає на зміст освіти.	У межах особистісно орієнтованого підходу головною цінністю є учень як носій унікального суб'єктивного досвіду, який детермінує індивідуальну систему цінностей.
Діяльнісний	У межах діяльнісного підходу процес навчання і виховання окреслюється як процес діяльності, спрямованої на формування особистості дитини.	Особистісна система цінностей формується, розвивається і стає аксіологічним підґрунтям особистісного розвитку в процесі діяльності – навчальної, соціальної, комунікативної тощо.

Як зазначалося вище, значущою для аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів є теорія інновацій. Інновація (нововведення) є, на думку багатьох учених (К. Ангеловскі, Л. Буркова, Л. Вашенко, А. Пригожин, А. Хуторський та ін.), оптимальним способом зростання ефективності освітніх процесів. Як свідчить словниково-довідникова література, інновація – це процес введення певних перетворень в різноманітні сфери людської діяльності, в тому числі й культурно-освітню сферу. З інноваціями тісно пов'язане поняття новації, яке означає результат введення інновації. Новації виникають об'єктивно, і викликають до життя певні інноваційні процеси. Головними суперечностями, які викликають необхідність інновацій, є такі: суперечність між старим і новим як головна і об'єктивна суперечність (А. Пригожин); суперечність всередині навчально-виховного процесу – наприклад, між необхідністю внесення змін до змісту та форм навчально-виховного процесу та відсутністю необхідних ресурсів для цього; суперечності, пов'язані з трансформаційними процесами в освіті, що викликають зміни ціннісних установок суб'єктів освітнього простору.

З поняттям інновацій найбільш тісно пов'язане поняття інноваційної діяльності як процесу реалізації у навчально-виховному процесі новацій, які приводять до змін в організаційному, змістовому та функціональному відношенні.

Висновки. Таким чином, розглянуто основні теоретичні підходи до проблеми ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу – системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, антропологічний. З'ясовано аксиологічні характеристики означених теоретичних підходів та виявлено специфіку застосування аксиологічного підходу в системі освіти і системі інновацій у культурно-освітній сфері. Обґрунтовано застосування теорії інновацій для аналізу проблеми дослідження; основні засади діяльності інноваційних навчальних закладів складають перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 206 с.
3. Шапран О. І. Педагогічні інновації в практиці роботи вищих закладів освіти / О. І. Шапран // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету. – 2010. – № 18. – С. 268–272.
4. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : [монографія] / Олена Євгенівна Антонова. – Житомир : ЖДУ, 2007. – 472 с.
5. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе : от действия к мысли : [пособие для учителя] / [Асмолов А. Г., Бурменская Г. В., Володарская И. А. и др. ; под ред. А. Г. Асмолова]. – М. : Просвещение, 2008. – 151 с.
6. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / Константин Ушинский. – М. : Фаир-Пресс, 2004. – 239 с.
7. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 176 с.
8. Фридман Л. М. Концепция личностно-ориентированного образования / Л. М. Фридман // Завуч. – 2000. – № 8. – С. 77–87.
9. Леонтьев А. А. Технология развивающего обучения : некоторые соображения / А. А. Леонтьев // "Школа 2000...". Концепции. Программы. Технологии. – Вып. 2. – 1998. – С. 8–17.
10. Давыдов В. В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / [Давыдов В. В., Слободчиков В. И., Цукерман Г. А.] // Вопросы психологии. – 1992. – № 3. – 14 с.
11. Новейший философский словарь / [сост. А. А. Грицанов]. – СПб. : Питер, 1998. – 618 с.
12. Слостенин В. Педагогика : [учебное пособие] / В. Слостенин, И. Исаев. – М. : Академия, 2007. – 384 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Yudin E. G. Sistemnyy podkhod i printsyp deyatel'nosti. Metodologicheskie problemy sovremennoy nauki [System Approach and Working Principle. Methodical Issues of the Modern Science] / E. G. Yudin. – M. : Nauka, 1978. – 391 s.
2. Goncharenko S. U. Ukrayinskyy pedagogichnyy slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary] / S. U. Goncharenko. – K. : Lybid', 1997. – 206 s.
3. Shapran O. I. Pedagogichni innovatsii v praktytsi roboty vyshykh zakladiv osvity [Pedagogical Innovations in the Practice of Higher Educational Establishments] / O. I. Shapran // Gumanitarnyy visnyk Pereyaslav-Khmelnyts'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu [Humane Journal of Pereyaslav-Khmelnytsky Pedagogical University]. – 2010. – № 18. – S. 268–272.
4. Antonova O. E. Teoretychni ta metodychni zasady navchannia pedagogichno obdarovanykh studentiv [Theoretical and Methodical Bases of Pedagogically-Gifted Students' Education] : [monografiya] / O. E. Antonova. – Zhytomyr : ZDU, 2007. – 472 s.
5. Kak proektirovat' universal'nye uchebnye deystviya v nachalnoy shkole : ot deystviya k mysli [How to Project Universal Educational Actions in the Elementary School : from the Action to the Thought] : [posobie dlia uchitelia] / [pod. red. A. G. Amoslova]. – M. : Prosveshchenie, 2008. – 151 s.
6. Ushynskiy K. D. Chelovek kak predmet vospitaniya [A Person as the Upbringing Subject] / K. D. Ushynskiy. – M. : Fair-Press, 2004. – 239 s.
7. Yakimanskaya I. S. Tekhnologiya lichnostno-orientirovannogo obucheniya v sovremennoy shkole [The Technology of the Personal-Oriented Learning in the Modern School] / I. S. Yakimanskaya. – M. : Sentiabr', 2000. – 176 s.
8. Fridman L. M. Kontseptsiya lichnostno-orientirovannogo obrazovaniya [The Conception of the Personal-Oriented Education] / L. M. Fridman // Zavuch [Vice-Principal]. – 2000. – № 8. – S. 77–87.
9. Leont'ev A. A. Tekhnologiya razvivayushchego obucheniya : nekotorye soobrazheniya [The Technology of the Developing Education : Some Considerations] / A. A. Leont'ev // "Shkola 2000...". Kontseptsii. Programmy. Tekhnologii ["School 2000...". Conceptions. Programmes. Technologies]. – Vyp. 2. – 1998. – S. 8–17.
10. Davydov V. V. Mladshyy shkol'nik kak sub'ekt uchebnoy deyatel'nosti [The Junior Pupil as the Subject of the Educational Activity] / [Davydov V. V., Slobodchikov V. I., Tsukerman G. A.] // Voprosy psikhologii [Psychological Questions]. – 1992. – № 3. – 14 s.
11. Noveyshyy filosofskiy slovar' [The Newest Philosophical Dictionary] / [sost. A. A. Gritsanov]. – SPb. : Piter, 1998. – 618 s.
12. Slotionin V. Pedagogika [Pedagogy] : [uchebnoe posobie] / V. Slotionin, I. Isaev. – M. : Akademiya, 2007. – 384 s.

Матеріал надійшов до редакції 19.08. 2014 р.

Левковская К. В. Аксиологические характеристики научно-теоретических подходов к проблеме исследования деятельности инновационных учебных заведений.

Статья посвящена анализу аксиологических характеристик ведущих теоретических подходов к проблеме деятельности инновационных учебных заведений. Выявлены аксиологические компоненты системного, лично ориентированного, деятельностного и антропологического подходов к изучению ценностных оснований деятельности инновационных учебных заведений. Представлена роль теории инноваций в определении специфики деятельности инновационных учебных заведений.

Ключевые слова: инновационные учебные заведения, аксиологические характеристики, научно-теоретические подходы.

Levkovs'ka K. V. Axiological Characteristics of Scientific and Theoretical Approaches to the Issue of Innovative Educational Establishments Work.

This article examines the axiological characteristics of major theoretical approaches to the problem of innovative schools. The axiological component system of personally oriented, active and anthropological approaches to the study of the principles of innovative schools value is found. The role of the innovative theory is presented here to clarify the specifics of innovative schools. The reformation of the modern national educational system needs more attention in the axiological sphere – both as a separate individual and a social institution in general. The axiological approach has its place in the leading scientific and theoretical approaches to the problem of innovative schools. The materials of our research comprise the publications of theorists of pedagogy, the founders of scientific approaches. The main methods of study are analysis, comparison, synthesis, generalization. The application of the innovative theory is grounded in the article to analyze aspects of the research; basic principles of functioning of innovative schools.

Key words: innovative education institutions, axiological characteristics, scientific and theoretical approaches.